

UOT 371

Emilya Rafiq qızı Hüseynova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

ŞAĞIRDLƏRDƏ FƏAL VƏTƏNDAŞLIQ MÖVQEYİNİN FORMALAŞDIRILMASI TƏHSİL MÜƏSSISƏSİNİN MÜHÜM VƏZİFƏSİ KİMİ

Эмилия Рафиq ызы Гусейнова
доктор философии по педагогике, доцент
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

ФОРМИРОВАНИЕ АКТИВНОЙ ГРАЖДАНСКОЙ ПОЗИЦИИ У УЧАЩИХСЯ КАК ВАЖНАЯ ЗАДАЧА ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО УЧРЕЖДЕНИЯ

Emilya Rafiq Huseynova
doctor of philosophy in pedagogy, associate professor
Azerbaijan State Pedagogical University

FORMATION OF AN ACTIVE CIVIC POSITION IN PUPILS AS AN IMPORTANT TASK OF AN EDUCATIONAL INSTITUTION

Xülasə. Təhsil müəssisələrinin, o cümlədən ümumtəhsil məktəbinin üzərinə bir sıra vəzifələr qoyulur. Həmin vəzifələr sırasında vətəndaşlıq tərbiyəsi çox böyük rola malikdir. Fəal vətəndaşlıq tərbiyəsi insanlardan, şagirdlərdən öz hüquqlarını bilmələrini və vəzifələrini yerinə yetirmələrini, azərbaycançılıq ideyalarına sadıq qalması, fəal həyat mövqeyinə sahib olması, vətənpərvər, yurdsevər olması, Vətəninin müdafiəsini özü üçün mühüm bir borc olduğunu anlamasını və bu sahədə fəaliyyət göstərməsini tələbatə çevirir.

Bu məqalədə şagirdlərdə fəal vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması təhsil müəssisəsinin mühüm vəzifəsi kimi nəzərdən keçirilir.

Açar sözlər: *yuxarı sinif şagirdləri, fəal mövqe, fəal vətəndaşlıq mövqeyi, fəal vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması, azərbaycançılıq*

Резюме. На образовательные учреждения, в том числе общеобразовательные школы, возлагается ряд задач. Среди этих обязанностей очень большую роль играет гражданское воспитание. Активное гражданское воспитание требует от людей и учащихся знать свои права и выполнять свои обязанности, быть верными идеям азербайджанства, иметь активную жизненную позицию, быть патриотичными, понимать, что защита своей Родины является для них важным долгом.

В данной статье формирование активной гражданской позиции у учащихся рассматривается как важная задача образовательного учреждения.

Ключевые слова: *старшеклассники, активная позиция, активная гражданская позиция, формирование активной гражданской позиции, азербайджанство*

Summary. Educational institutions, including secondary schools, are assigned a number of tasks. Among these responsibilities, civic education plays a very important role. Active civic education requires people and students to know their rights and fulfill their responsibilities, to be faithful to the ideas of Azerbaijanism, to have an active life position, to be patriotic, and to understand that defending their homeland is an important duty for them. and act in this area.

In this article, the formation of an active civic position among students is considered as an important task of an educational institution.

Key words: *high school students, active position, active civic position, formation of an active civic position, azerbaijanism*

Yuxarı sinif şagirdlərində fəal vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması aktualığı ilə diqqət mərkəzinə gəlir. Hazırda ümumtəhsil məktəbinin partası arxasında əyləşən şagird necə bir vətəndaş olacaqdır? Bu onunla aparılan təlim-tərbiyə işlərinin keyfiyyətindən asılıdır. Yuxarı sinif şagirdinin fəal vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması cəmiyyətimizin son dərəcə mühüm mənəvi, ruhi, iqtisadi və ideya-siyasi vəzifəsidir. Dövlətin təhsil siyasəti bu istiqamətdə məqsədyönlü, sistemli və ardıcıl işlərin aparılmasını zərurətə çevirir.

Məktəblilərin, o cümlədən yuxarı sinif şagirdlərinin fəal vətəndaşlıq mövqeyi onun yaradıcı fəaliyyəti ilə sıx surətdə bağlıdır. Ona görə də təhsilalanların yaradıcı fəaliyyəti zamanı tələbatları ödənilməlidir ki, onlar cəmiyyətin, insanların mənafeyi naminə əmək sərf etdikləri zaman öz vətəndaşlıq mövqələrini aydın hiss etsinlər. Məhz yaradıcılıq nümayiş etdirməklə, bu yaradıcılığın köməyi ilə ətraf aləmi, bəşəriyyətin keçmişini və bu gününü, maddi və mənəvi zənginlikləri dərk edirlər.

Şagirdlərin tərbiyə olunması vətəndaşlıq mövqeyini bərqərar etməklə onlarda cəmiyyətin həyatında fəal iştirak etmə tələbatı yaratmaqdır. Vətəndaşlıq mövqeyinin səmərəli formalaşdırılması üçün yuxarı sinif şagirdlərində vətəndaşlıq məsuliyyətinin, Vətən qarşısında müqəddəs borcun tərbiyə olunmasını tələb edir.

Vətəndaşlıq məsuliyyəti özündə aşağıdakı cəhətləri birləşdirir: şagirdin öz hüquq və vəzifələrinə dərk olunmuş və müsbət münasibəti; bu hüquq və vəzifələri cəmiyyətin tələbləri ilə uzlaşdırmağa daxili tələbatı. Əxlaqa zidd hərəkətləri bəyənənmək və onlara qarşı çıxmaq, qarşılıqlı yardım, asosial təzahürlərlə mübarizəyə özünü və başqalarını səfərbər etmək bacarığı və s. məsuliyyətin obyektiv göstəriciləri kimi özünü göstərir.

Vətəndaşlıq məsuliyyəti vətəndaşlıq borcu hissi ilə qırılmaz tellərlə əlaqəlidir və öz təzahürünü onda tapır.

Şagirdlərdə fəal vətəndaşlıq mövqeyinin tərbiyə olunması özündə aşağıdakıları birləşdirir: böyüyən nəsilə vətəndaşlıq şüurunun və vətəndaşlıq təfəkkürünün, vətəndaşlıq dünyagörüşünün və vətənpərvərlik hissələrinin formalaşdırılması ilə bağlı olan bir sıra tərbiyəvi vəzifələr; fəal vətəndaşlıq mövqeyi; ölkəmizin əsas qanu-

nu – Konstitusiyası ilə müəyyən edilmiş vəzifələrinin yerinə yetirilməsi və Azərbaycanın milli maraqlarının müdafiəsi zamanı vətəndaşın və vətənpərvərin mənəvi-psixoloji keyfiyyətlərinin tərbiyə və inkişaf etdirilməsi.

Məktəbdə haqqında söz açılan keyfiyyətlərin formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi böyük zəhmət və məsuliyyət tələb edən bir işdir.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin sözləridir: “Fəal mövqe şəxsiyyətin əqidəsini, onun iradə zənginliyini, ideya-mənəvi düşüncələrini ifadə edərək, insana yeni-yeni məsələləri irəli sürüb həll etməkdə, çətin şəraitdə özünü itirməməkdə, qətiyyətli hərəkət etməkdə, öz üzərinə məsuliyyət götürməkdə kömək edir. Fəal mövqe bəşəriyyətin hazırladığı bütün mənəvi sərvətlər ilə öz daxili aləmini daim zənginləşdirməyi tələb edir”.

Həmin sözlərdə dərin həqiqət vardır.

Vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması zamanı üç məsələ diqqət mərkəzində dayanmalıdır. İlk növbədə yuxarı sinif şagirdlərində dünya, cəmiyyət, özü haqqında səhih bilik və məlumatlar olmalıdır. Bu bilik və məlumatlar cəmiyyətdə mövcud olan davranış normaları və insanların hərəkətlərini arasındakı əlaqə və asılılıqları yaxşı dərk etmək üçün lazımdır. İkincisi, şagirdin fasiləsiz özünü-təyini prosesində ictimai-faydalı fəaliyyət prosesində ictimai münasibətlərin formalarının mənimsənilməsi mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Üçüncüsü, məktəblilər ünsiyyət təcrübəsinə və mədəniyyətinə yiyələnirlər ki, bu da onların həmyaşıdları və digər şəxslərlə qarşılıqlı münasibətlərinin və qarşılıqlı fəaliyyətini asanlaşdırır və təkmil edir.

Yuxarı sinif şagirdlərində vətəndaşlığın təşəkkülü onun həyatının və fəaliyyətinin bütün tərzilə, ətraf aləmlə real-sosial əlaqələrin yara-
dılması ilə müəyyən olunur.

Tərbiyəvi təsirin təşkilində məqsədyönlü-
müşlik, fasiləsizlik, ardıcılıq və sistemlilik göz-
lənilməlidir. Bunlar olmadıqda, üstəlik tərbiyəvi
təsir metodlarının necə gəldi seçilməsi, tərbiyə-
nin prinsiplərindən lazımınca faydalanmadıqda,
əxlaqi meyarlara laqeyd yanaşdıqda fəaliyyətdə
səmərəliliyin təmin edilməsi mümkün olmur.
Əxlaq normalarının mövcudluğu mühüm siyasi
dəyərə malik vəzifədir. Bu vəzifə yuxarı sinif
şagirdlərində fəal vətəndaşlıq mövqeyinin for-

malaşdırılması üzrə iş sisteminin elə təşkilini nəzərdə tutur ki, bu zaman məktəblinin sosial fəaliyyətinin ayrı-ayrı növlərində iştirakı onun mənəvi baxımdan təşəkkülünə şərait yaradır, fəal vətəndaşlıq mövqeyinin tərbiyə olunması şagirdin fəaliyyətinin digər sahələrində də reallaşır.

Pedaqoji ədəbiyyatda vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması sisteminin başlıca istiqamətləri təxminən aşağıdakı kimi verilir:

1. Özünə münasibətdə vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması.

2. Öz ailəsinə münasibətdə vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması.

3. Təhsil aldığı məktəbə münasibətdə vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması.

4. Vətənə münasibətdə vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması.

5. Yer planetinə münasibətdə vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması.

Vətəndaşlıq mövqeyinin tərbiyə olunması üzrə ailədə uşağın kiçik yaşlarından başlanan iş sonradan uşaq bağçasında və məktəbdə davam etdirilir. Pedaqojiyönlü tərbiyələndirici, təhsiləndirici və inkişafetdirici fəaliyyətin sistemi belədir. Ailə vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması üzrə fəaliyyətin ilk məktəbi, valideynlər isə bu işin ilk təşkilatçıları və ilk tərbiyəçiləridir. Aparılmış məqsədyönlü, sistemli, fasiləsiz, ardıcıl və mütəşəkkil iş yuxarı sinif şagirdinin vətəndaşlıq davranışını şərtləndirir.

Fəal vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması işinə, təbii ki, uşaqlar hələ kiçik yaşlarında olarkən başlamaq lazımdır. Bu mövqeyin əsasını şəxsiyyətin dünyagörüşü, mənəvi-ruhi inamı və ictimai borca münasibəti təşkil edir.

Fəal vətəndaşlıq mövqeyinin göstəricilərinə aşağıdakılar aid oluna bilər:

– məktəblilərin, o cümlədən X-XI sinif şagirdlərinin fəaliyyətinin məqsədyönlü, sistemli və şüurlu olması;

– fəaliyyətin bu və ya digər növlərində fəallıq və məsuliyyət;

– yuxarı sinif şagirdinin fəaliyyətinin və sosial fəallığının fəaliyyətin növünün tələblərinə və cəmiyyətdə həyat şəraitinə uyğun gəlməsi;

– şəxsiyyətin real fəaliyyəti və həyat tərzi və s.

Vətəndaşlıq mövqeyi anadan olduğumuz, böyüyüb-başa çatdığımız, yüksək məqama çatdığımız, maddi və mənəvi sərvətlərdən bəhrə-

ləndiyimiz, varlığına görə iftixar hissi keçirdiyimiz doğma və əziz Vətənimizlə sız bağlılığımızdan ibarətdir. Türk dünyasının böyük şəxsiyyəti Mustafa Kamal Atatürkün aşağıdakı sözlərinə diqqət yetirək: *“Ölmək istəyən bir milləti heç bir qüvvə xilas edə bilməz. Türk milləti ölmək istəməz. O daim yaşayacaqdır!* [1, s. 100]... *Milli müdafiəmizi düşmənlərin bayraqları babalarımızın ocaqlarından çəkilənə qədər davam etdirəcəyik* [1, s. 100] ...*Ölkəmizin əlində biri deyil, hər tərəfi məhv olsa, hər tərəfi odlar içində yansa da, biz bu torpaqların üstündə hər bir tərəyə çıxacağıq və orada müdafiə ilə məşğul olacağıq* [1, s. 102] ... *Əgər dünyanın bizə hörmət etməyini istəyiriksə, hər şeydən əvvəl özümüzün öz məmləkətimizə və öz millətimizə olan hörmətimizi həyatda istəklərimizlə, mənəviyyatımızla, bütün iş və hərəkətlərimizlə sübut edək və başa düşək ki, milli mənliyi olmayan millətlər başqa millətlərin ovudur* [1, s. 122].

Böyük türkün fikirləri, vətənpərvərliyə, yüksək vətəndaşlıq mövqeyinə yiyələnməyə çağırışdır. İnsan yalnız özünü düşünməməli, xeyirxah işlərin iştirakçısı olmalı, özündən sonra yaxşı iz qoymalı, özü, ailəsi ilə yanaşı daim Vətəni, milləti, xalqı, ölkəsinin rifahı barədə düşünməli və həm də sadəcə düşünməli deyil, əməli fəaliyyət göstərməlidir. Atatürkün bu xüsusda deyirdi: *“Mənim aciz vücudum bir gün, əlbəttə, torpaq olacaqdır. Fəqət Türkiyə Respublikası sonsuzluğa qədər yaşayacaqdır”* [1, s. 113].

Diqqət mərkəzinə gətirdiyimiz sözlərdə dərin həqiqət vardır.

Fəal vətəndaşlıq mövqeyinin tərbiyə olunması sahəsində yuxarı sinif şagirdləri ilə təlim-tərbiyə işlərinin səmərəli qurulması məqsədilə göstərilən dərslərdə və sinifdən xaric tədbirlərdə müəllimlərin, sinif rəhbərlərinin, tərbiyə işləri üzrə direktor müavininin tarixi şəxsiyyətlərlə bağlı yuxarı sinif şagirdlərində hansı həcmdə məlumatlar çatdırdıqlarını və onları tərbiyəvi cəhətdən necə yönəltdiklərini, məktəblilərin tarixi şəxsiyyətlərə münasibətlərini, bu şəxslərin hansı müsbət keyfiyyətlərinin həmin insanlara xoş gəldiyini, bu dəyərli şəxsiyyətlərin nümunələrinin gənc nəslin davranış və rəftarında, xarakterində, şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə necə bir müsbət təsir göstərdiyini müəyyənləşdirmək vacibdir.

Tarixi şəxsiyyətlərə aid materiallarla tanışlıq sahəsində işlərin aşağıdakı sistemlə görülməsi məsləhətdir:

1. Təlim prosesində fənlərin tərbiyəedici imkanlarının diqqət mərkəzində dayanması, tarixi şəxsiyyətlərin həyatına və fəaliyyətinə aid, eyni zamanda onun öz əsərlərinin öyrənilməsi.

2. Bu və ya başqa mövzu keçilməzdən əvvəl məktəblilər tarixi şəxsiyyətlə bağlı bədii, elmi-kütləvi əsərlərlə tanış olur və ya onun (alimin, yazıçı və şairin və b.) əsərlərini mütaliə edirdilər. Mövzunun tədrisi zamanı bu məlumatlar da diqqət mərkəzində olmalıdır.

3. Qəzet və jurnal məqalələrindən, televiziya verilişlərindən, kino və teatr tamaşalarından, bədii və sənədli filmlərdən alınan məlumatlar dərstdə dinlənilməlidir.

4. Sınıfəxaric tədbirlər nəzərdə tutularkən yuxarı sinif şagirdləri yeni ədəbiyyatlarla tanış olmalıdırlar.

Tədqiqatla bağlı gəldiyimiz nəticə ondan ibarətdir ki, tarixi şəxsiyyətlərə hörmət böyük məktəb yaşlı şagirdlərdə fəal vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması amili kimi özünü göstərir. Həzrəti Məhəmməd, Atilla, Nizami Gəncəvi, Nəsirəddin Tusi, İmaməddin Nəsimi, Əmir Teymur, Şah İsmayıl Xətai, Abbasqulu ağa Bakıxanov, Mirzə Fətəli Axundzadə, Nəriman Nərimanov, Mustafa Kamal Atatürk, Heydər Əliyev və b. nümunəsində tərbiyə fəal vətəndaşlıq mövqeyinin təşəkkülünə imkan verir.

Problemin aktuallığı. Böyüyən nəsilə fəal vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılması aktuallığı ilə seçilir.

Problemin yeniliyi. Şagirdlərdə fəal vətəndaşlıq mövqeyinin formalaşdırılmasına təhsil müəssisəsinin mühüm vəzifəsi kimi yanaşılır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalə gənc tədqiqatçılar üçün faydalı olacaqdır.

Ədəbiyyat:

1. Qocatürk, U. Atatürk / U. Qocatürk. – Bakı: Elm, – 1991. – 212 s.
2. Abbasov, A.N. Pedaqogika nəzəriyyəsi və tarixi / A.N. Abbasov, L.A. Məmmədli, İ.B. Əmirəliyeva. – Bakı: Mütərcim, – 2021. – 464 s.

E-mail: emilya.huseynova95@gmail.com
Rəyçilər: *ped.elm.dok., prof. A.N. Abbasov,*
ped.ü.fəls.dok. L.A. Məmmədli
Redaksiyaya daxil olub: 19.10.2023